

MAREK DELONG*

KATOLICYZM SPOŁECZNY I KATOLICKA NAUKA SPOŁECZNA W POGLĄDACH CZESŁAWA STRZESZEWSKIEGO

Czesław Strzeszewski urodził się w 21 października 1903 roku w Warszawie, w rodzinie Czesława, właściciela majątku Jarocin w powiecie płońskim. Maturę zdał w warszawskim gimnazjum im. Adama Mickiewicza w 1922 roku. Studia wyższe ukończył w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, gdzie uzyskał tytuł inżyniera rolnika, zrównany później ze stopniem magistra. Działalność społeczną rozpoczął bardzo wcześnie, czego przykładem było utworzenie spółki wodnej i przystąpienie do Stowarzyszenia Młodzieży Akademickiej „Odrodzenie” jeszcze jako uczeń. W roku akademickim 1924/1925 Strzeszewski, już jako student, został prezesem koła warszawskiego tej organizacji i z jej ramienia uczestniczył w zjeździe Sekretariatu Słowiańskiego przy „PAX Romana” w Bratysławie¹. Publikował coraz więcej artykułów, głównie na łamach „Prądu”, przyczynił się do utworzenia Związku Polskiej Inteligencji Katolickiej „Odrodzenie”, który został następnie przekształcony w ogólnopolski Związek Polskiej Inteligencji Katolickiej. W 1931 Strzeszewski otrzymał na SGGW tytuł doktora nauk rolniczych w zakresie polityki ekonomicznej na podstawie pracy pt. „Znaczenie praw zmniejszającej się wydajności w produkcji rolnej”². Promotorem pracy był wielokrotny minister skarbu i premier, prof. Władysław Grabski, w którego zakładzie Strzeszewski rozpoczął pracę naukowo-dydaktyczną w charakterze asystenta jeszcze jako student. Po uzyskaniu doktoratu pracował w latach 1931-1933 na stanowisku radcy ministerialnego w Departamencie Ekonomicznym Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych, a następnie pełnił w nim szereg znaczących funkcji³. W 1932 roku Strzeszewski rozpoczął pracę w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim na stanowisku zastępcy profesora historii gospodarczej w sekcji ekonomicznej Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych. Odpowiadając na pytanie, jak do tego doszło, pisał: „Od dawna należałem do Stowarzyszenia Młodzieży Akademickiej »Odrodzenie«,

* DR MAREK DELONG – politolog, adiunkt Katedry Politologii Uniwersytetu Rzeszowskiego.

¹ E. Baławajder, *Czesław Strzeszewski. Uczony – praktyk – działacz*, Lublin 1995, s. 2-3.

² Tenże, *Profesor dr hab. Czesław Strzeszewski*, w: *Czesław Strzeszewski – współtwórca i świadek katolicyzmu społecznego w Polsce w XX wieku. Księga pamiątkowa*, red. E. Baławajder, Lublin 2002, s. 17.

³ Tenże, *Czesław Strzeszewski*, s. 3.

brałem udział w Tygodniach Społecznych organizowanych przez to Stowarzyszenie w Lublinie, na których spotykałem ks. Antoniego Szymańskiego, pełniącego już wówczas na KUL kierownicze funkcje wicerektora i dziekana. Ks. rektor A. Szymański, choć formalnie do »Odrodzenia« nie należał, powoli przejmował od młodszych jego przywódców, ks. Władysława Lewandowicza, Antoniego Chęcińskiego, duchowe kierownictwo tej organizacji. Zbliżyłem się do niego szczególnie w 1929 roku, gdy nastąpiła fuzja pomiędzy »Odrodzeniem« a grupą, która od »Odrodzenia« się oderwała i przyjęła nazwę Katolicka Młodzież Narodowa⁴. Ks. Antoni Szymański zatrudnił jeszcze innych świeżo promowanych doktorów, m.in.: Zdzisława Papierkowskiego, Czesława Martyniaka, Henryka Dembińskiego i Pawła Skwarczyńskiego. Tak radykalne zmiany personalne i obsadzanie stanowisk młodymi naukowcami było komentowane w różnych środowiskach akademickich i stanowiło prawdziwą sensację⁵.

W roku akademickim 1933/1934 uzyskał Strzeszewski habilitację na SGGW w Warszawie na podstawie rozprawy pt. „Kryzys rolniczy na ziemiach Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego 1807-1830”, która została opublikowana w wydawnictwie Towarzystwa Naukowego KUL⁶. W latach 1935-1939 był docentem SGGW, a od 1937 profesorem nadzwyczajnym polityki ekonomicznej KUL. Profesorem zwyczajnym został w roku 1945. Początkowo był kierownikiem Katedry i Zakładu Socjologii Chrześcijańskiej. W latach 1949-1951 był prorektorem KUL. Strzeszewski stale angażował się społecznie. W latach 1936-1939 należał do zarządu Związku Polskiej Inteligencji Katolickiej i był członkiem Rady Społecznej przy Prymasie Polski. W latach 1945-1948 był członkiem Rady Naukowej dla Zagadnień Ziem Odzyskanych, a w 1972 roku stanął na czele Rady Naukowej Ośrodka Dokumentacji i Studiów Społecznych. Był członkiem wielu towarzystw naukowych krajowych i zagranicznych, m.in. członkiem-założycielem Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, członkiem Polskiego Towarzystwa Socjologicznego, Lubelskiego Towarzystwa Naukowego, Union Internationale d'Etudes Sociales (Malines) oraz The Institute of Management Science (New York)⁷.

Czesław Strzeszewski był jednym z przedstawicieli lubelskiej szkoły katolicyzmu społecznego, której założycielem był pierwszy rektor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego ks. Idzi Radziszewski, ale za faktycznego jej twórcę należy uznać ks. prof. A. Szymańskiego. Zdaniem publicysty Stowarzyszenia „PAX”, Antoniego Kaplińskiego nurt egzystencjalno-personalistyczny napotkał w intelektualnym życiu powojennej Polski na różnorodne trudności w rozwoju i w przeniknięciu

⁴ Cz. Strzeszewski, *Wspomnienia z KUL. Lata 1932-1939*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski w latach 1925-1939 we wspomnieniach swoich pracowników i studentów*, red. G. Karolewicz, Lublin 1989, s. 175-176.

⁵ Baławajder, *Czesław Strzeszewski*, s. 3.

⁶ Tenże, *Profesor dr hab. Czesław Strzeszewski*, s. 19.

⁷ Strzeszewski, *Wspomnienia z KUL*, s. 175.

do dziedzin pozafilozoficznych kultury polskiej. Okres dwudziestolecia międzywojennego w katolicyzmie polskim był kontynuacją – zarówno na uczelniach katolickich, jak i w oficjalnym i pozaoficjalnym nurcie życia intelektualnego katolików – przystępnie i dobrze zaprezentowanego neotomizmu. Największe zasługi w popularyzowaniu i rozwijaniu filozofii neotomistycznej miał Katolicki Uniwersytet Lubelski, na którym prężnie rozwijała się szkoła filozoficzna. Lubelska szkoła katolicyzmu społecznego stanowiła silną stronę polskiego katolicyzmu, a neotomizm miał w okresie powojennym duży wpływ na umacnianie polskiego katolicyzmu i konfrontację z marksizmem⁸.

W Katolickim Uniwersytecie Lubelskim zapoczątkowano badania nad katolicką nauką społeczną na gruncie polskim. Prekursorami szkoły lubelskiej w tej dziedzinie byli ks. Antoni Szymański i ks. Aleksander Wóycicki. Ich wielki wkład w rozwój katolickiej nauki społecznej w Polsce polegał przede wszystkim na tym, że zastosowali w tym zakresie nowoczesną metodę naukową. Ks. A. Szymański został przez Czesława Strzeszewskiego uznany za najwybitniejszego przedstawiciela katolickiej nauki społecznej w Polsce okresu dwudziestolecia międzywojennego⁹. Szymański był autorem pierwszego w Polsce syntetycznego opracowania na temat katolickiej nauki społecznej *Zagadnienie społeczne* (1917), pierwszego podręcznika polityki społecznej uwzględniającej aspekt chrześcijański. Jego działalność wydawnicza wysuwała go wówczas na czoło katolickich myślicieli społecznych¹⁰. „Współpracował z nim ściśle – pisała Grażyna Karolewicz – Ludwik Górski, znakomity tłumacz »Kodeksu społecznego« z języka francuskiego na polski, interesujący się także problemami uwłaszczenia pracy w świetle zasad katolickich. Ks. Aleksander Wóycicki w swych pracach zwrócił uwagę przede wszystkim na historię chrześcijańskich ruchów robotniczych, na problem spółdzielczości oraz stosunek socjalizmu do religii”¹¹.

Strzeszewski został uznany przez Prymasa Tysiąclecia za najbardziej zasłużonego kontynuatora pracy katolicko-społecznej, której fundamenty budował w Polsce ks. A. Szymański¹². Następca i uczeń Strzeszewskiego, ks. prof. Joachim Kondziela twierdził, że każdy z nich był mistrzem: ks. Szymański duszpastersko-społecznego przepowiadania, zaś drugi naukowej refleksji na uniwersyteckiej katedrze we wspólnym obszarze katolickiej nauki społecznej¹³. Czesław Strzeszewski był najwybitniejszym w Polsce od lat znawcą katolickiej nauki społecznej i niekwestionowanym autorytetem w tej dziedzinie. Jako członek Unii Mechlińskiej i jedyny

⁸ A. Kapliński, *Dziesięć lat soborowej odnowy*, „Życie i Myśl” 22 (1972), nr 11-12, s. 13-14.

⁹ Cz. Strzeszewski, *Rozwój chrześcijańskiej myśli społecznej w niepodległej Polsce*, w: *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832-1939*, red. Cz. Strzeszewski, Warszawa 1981, s. 262.

¹⁰ Tenże, *Katolicka nauka społeczna*, Lublin 1994, s. 368.

¹¹ G. Karolewicz, *Środowisko naukowe KUL w okresie międzywojennym*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski. Wybrane zagadnienia z dziejów Uczelni*, red. G. Karolewicz, Lublin 1992, s. 140.

¹² *Słowo wstępne Prymasa Polski*, „Roczniki Nauk Społecznych” 3 (1975), s. 6.

¹³ J. Kondziela, *Mistrz*, „Ład” 1983, nr 43, s. 5.

– oprócz kard. Stefana Wyszyńskiego – członek przedwojennej Rady Społecznej przy Prymasie Polski, symbolizował tradycje polskiego katolicyzmu społecznego. „Cieszył się też – pisał Janusz Zabłocki – szacunkiem i nieograniczonym zaufaniem obecnego Prymasa [kard. S. Wyszyńskiego – dop. M. D.], czego wyrazem było powierzenie mu godności przewodniczącego w powołanej w 1968 roku Komisji Episkopatu Polski *Iustitia et PAX*; postawienie na jej czele człowieka świeckiego było przypadkiem bezprecedensowym w życiu Kościoła”¹⁴. Katolicyzm społeczny oznaczał dla niego myśl i działalność o charakterze zamkniętym, elitarnym w odróżnieniu od masowego ruchu zainspirowanego katolicką nauką społeczną. Zwracał uwagę na potrzebę dialogu intelektualnego z innymi ruchami ideowo-społecznymi. W katolicyzmie społecznym myśl jest ściśle związana z działalnością, stąd też jest on zawsze aktualny i zobowiązujący¹⁵. Działalność katolicko-społeczna powinna pokrywać się z głoszonymi ideałami i nie powinno być między nimi zbyt daleko posuniętej rozbieżności. Jeśli takowa się pojawi, to jest wynikiem głupoty lub słabości woli albo fałszu i obłudy. „Dla ludzi głoszących ideały katolickie – pisał – ten problemat jest niezmiernie doniosły i trudny. Nie należy iść za daleko: prawo do głoszenia jakichkolwiek ideałów nie tylko ma ten, kto od nich nie odstąpił nigdy. Grzeszyć – jest rzeczą ludzką, ale koniecznym warunkiem jest tu poczuwanie się do moralnego prawa wpajania w innych swoich przekonań. [...] Święta wiara w ich słuszność, głębokie opanowanie intelektualne ich podstaw, wreszcie dobra wola i szczerzy wysiłek realizowania ich w życiu własnym; jednym słowem to, co można by nazwać uczciwym stosunkiem do swej ideologii”¹⁶.

Katolicka nauka społeczna nie jest – jego zdaniem – nauką prowadzącą do poznawania nowych prawd wiary czy też zmiany praw już obowiązujących, gdyż stanowi uroczyste i obowiązujące stwierdzenie praw, które zawsze były w Kościele katolickim uznawane. Może wprowadzić katolicka nauka społeczna dochodzić do nowych sformułowań, ale nie zmieniają one dotychczasowych zasad moralnych, tylko je pogłębiają i wyjaśniają. Nie narzuca określonego postępowania w życiu społecznym i gospodarczym ani sposobu oceniania zjawisk i ustrojów. Chrześcijański system społeczny jest oparty na prawie naturalnym i cnotach społecznych. Katolicka nauka społeczna przyjmuje takie same zasady w dziedzinie moralności jednostkowej i społecznej, ale różnią się pod tym względem przyjęte przez nią metody, gdyż okoliczności stosowania niezmiennych zasad moralnych są różne dla społeczeństwa i jednostki. „W przypadku zabójstwa – pisał Strzeszewski – najlepsza intencja nie może zmienić jego moralnej kwalifikacji (poza obroną konieczną). Z kolei okoliczności sprawiedliwej wojny zmieniają się wraz z przemianami społecznymi i technicznymi. Dlatego też nauka moralna w zakresie jednostkowej

¹⁴ J. Zabłocki, *Profesor i jego zaangażowanie polityczne*, w: Czesław Strzeszewski – współtwórca i świadek katolicyzmu społecznego w Polsce w XX wieku, s. 457.

¹⁵ E. Balwajder, *Wprowadzenie*, w: tamże, s. 10.

¹⁶ Cz. Strzeszewski, *Powołanie społeczne*, „Bez Przyłbicy” 1 (1928), s. 29.

moralności pozostawia więcej swobody w dociekaniach i interpretacjach uczonych, niż w dziedzinie moralności społecznej. Ta ostatnia wymaga ciągłego sprawdzania swych naukowych osiągnięć z oficjalną nauką Kościoła¹⁷.

Czesław Strzeszewski wyróżnił katolicką naukę społeczną spośród innych doktryn społecznych, stworzył nowe jej ujęcie i wypracował status metodologiczny. Nie ograniczał się nigdy do przyjętego wcześniej stanowiska teoretycznego i metodologicznego, mając świadomość, że nauki społeczne pełnią funkcję krytyczną wobec społeczeństwa i instytucji społecznych, ale także wobec ich badacza¹⁸. Jego zainteresowanie katolicką nauką społeczną sięga jeszcze jego działalności w Stowarzyszeniu Katolickim Młodzieży Akademickiej „Odrodzenie”, które podkreślało rolę świeckich w Kościele i potrzebę aktywnego ich udziału w życiu publicznym¹⁹. Wzrost znaczenia katolickiej nauki społecznej wśród nauk społecznych to dzieło prof. Strzeszewskiego, który nie tylko określił jej pozycję metodologiczną, ale też wskazał na potrzebę jej stosowania w rozwiązywaniu polskich problemów społeczno-politycznych. Nie było to zadanie łatwe, gdyż w dwudziestolecie międzywojennym katolicka nauka społeczna nie odgrywała większej roli w życiu społecznym, co było spowodowane wyjątkowo długo na gruncie polskim trwającą popularnością kierunku pozytywistycznego²⁰.

Działacz katolicko-społeczny – według Strzeszewskiego – powinien być kimś w rodzaju apostoła społecznego, który chce przekazać innym naukę społeczną zawartą w Ewangelii. Pragnie ją przekazać nie tylko nielicznym jednostkom, lecz szerokim masom, co może się dokonać jedynie przez społeczne formy organizacyjne i tylko w tej formie może przybrać charakter masowy. Formy organizacyjne służą w chrześcijańskiej społecznej działalności rozmnożeniu chleba ewangelicznego pomiędzy rzesze²¹. Dorobek Strzeszewskiego jest imponujący i stanowi całą epokę w historii katolickiej nauki społecznej. Uznał on za swój osobisty sukces wierność nauce społecznej Kościoła, która wywalczyła sobie już miejsce wśród myślicieli katolickich²². Do największych sukcesów organizacyjnych Czesława Strzeszewskiego należy zaliczyć powołanie w 1976 roku wraz z grupą współpracowników i przyjaciół lubelskiego Klubu Inteligencji Katolickiej, w którym piastował funkcję prezesa Zarządu do 1983 roku. W momencie powstania Klub składał się z siedemnastu członków – założycieli, później przekształcił się w jeden z najbardziej znaczących w Lublinie ośrodków intelektualnych. Innym wielkim jego sukcesem jest reaktywowany w 1981 roku Wydział Nauk Społecznych, który

¹⁷ Tenże, *Czym jest katolicka nauka społeczna?*, w: *Czesław Strzeszewski – współtwórca i świadek katolicyzmu społecznego w Polsce w XX wieku*, s. 496.

¹⁸ Baława Jędrzej, *Profesor dr hab. Czesław Strzeszewski*, s. 40.

¹⁹ *W służbie katolickiej nauki społecznej*, z prof. Cz. Strzeszewskim rozm. J. Zabłocki, „Chrześcijanin w Świecie” 10 (1978), nr 10, s. 5.

²⁰ Baława Jędrzej, *Czesław Strzeszewski*, s. 5.

²¹ Tamże, s. 9.

²² *Wierność wartościom*, z prof. Cz. Strzeszewskim rozm. M.M. Łętowski, „Ład” 1983, nr 43, s. 5.

powstał na nowo dzięki poparciu kard. S. Wyszyńskiego i wysiłkom Strzeszewskiego i jego uczniów, z prof. J. Kondzielą na czele. Koncepcję struktury i zadań wydziału prof. Strzeszewski przedstawił już na początku lat 70. ubiegłego stulecia²³.

Dorobek naukowy Strzeszewskiego pokrywa się prawie w całości w całym nauczaniem społecznym Kościoła XX wieku. Charakteryzuje go dynamizm, który powinien cechować nauki społeczne i działacza katolicko-społecznego. Badania naukowe Strzeszewskiego obejmowały wiele dyscyplin, ale największy nacisk kładł na nauki społeczne, w których centrum sytuował katolicką naukę społeczną. Jego wielkie zasługi w rozwój katolickiej nauki społecznej zostały uznane nie tylko w wymiarze krajowym, ale także ogólnościowym. „Był znakomitym nauczycielem – pisał Edward Baławajder – i wychowawcą kilku pokoleń uczniów w okresie przed- i powojennym, wpisał się w jej dzieje [katolickiej nauki społecznej – dop. M. D.]. Świadczą o tym setki magisteriów, a także promowanie 40 doktorów, spośród których wielu uzyskało wyższe tytuły naukowe. Jak Niemcy mieli swego Nell-Breuninga, Austriacy Messnera, tak my w Polsce mieliśmy naszego Strzeszewskiego [...]. Pozostał wzorem formacji otwartej intelektualnie i społecznie zaangażowanej. Jego ideowa postawa, na wskroś chrześcijańska, uczy nas, że to, co wydaje się niemożliwe, przez wolę i pracę jest osiągalne. Wiele jego wskazań, postulatów i sugestii, o realizację których upominał się przez długie lata, stało się z czasem faktem społecznym”²⁴. Prof. Strzeszewski kierował się w swoich zasadniczych wyborach życiowych wymaganiami nauki społecznej Kościoła, która uznaje za obowiązek udział wiernych w życiu politycznym, przez co mogą oni kształtować rzeczywistość społeczną. „Jest wielkim błędem – mówił w swoim referacie na I Dniach Społecznych ODiSS – traktowanie polityki jako dziedziny życia z natury rzeczy niemoralnej”²⁵. Katolicy mogą być zwolnieni z obowiązku uczestnictwa w życiu politycznym tylko wtedy, gdy rzeczywistość polityczna jest na ich uczestnictwo całkowicie zamknięta i nie mają na nią żadnego wpływu²⁶. Strzeszewski twierdził, że katolicka nauka społeczna nakazuje normy moralne, ale też je uzasadnia. Zawiera wizję bytu społecznego, dąży do poznania istoty społeczności i wskazuje na transcendentny aspekt życia społecznego, wobec czego nauka społeczna Kościoła składa się z elementów moralnych, filozoficznych i teologicznych. Jest to struktura umożliwiająca przełożenie dogmatów i moralności chrześcijańskiej na stosunki społeczne i gospodarcze. „Katolicką naukę społeczną – pisał Czesław Strzeszewski – cechuje spójność, nierozzerwalność i całościowość. Ma ona również charakter interdyscyplinarny, gdyż wiąże się i częściowo nakłada

²³ Baławajder, *Czesław Strzeszewski*, s. 9.

²⁴ Tenże, *Profesor dr hab. Czesław Strzeszewski*, s. 40.

²⁵ Zabłocki, *Profesor i jego zaangażowanie*, s. 462-463.

²⁶ Tamże, s. 463.

z szerokim spektrum dyscyplin: naukami społecznymi (socjologią, prawem i ekonomią) oraz z naukami moralnymi, filozofią i teologią²⁷.

Współczesne nauczanie społeczne Kościoła pozwala na swobodną interpretację i zastosowanie zasad moralności chrześcijańskiej w zależności od zmieniającej się rzeczywistości społecznej. Jest to istotny przejaw ewolucji nauki Kościoła, która przed Soborem Watykańskim II przybierała postać wykładni norm moralnych i nakazów Kościoła w sprawach społecznych. Duszpasterski charakter nauki chrześcijańskiej pozytywnie wpływa na rozwijanie się społecznego wycucia moralnego, które ma ułatwić rozwiązywanie problemów społecznych przy wykorzystaniu zasad ewangelicznych²⁸.

Zapoczątkowane przez Sobór Watykański II otwarcie Kościoła na świat powinno było stworzyć bardzo dobre warunki dla rozwoju katolickiej nauki społecznej, ale pojawiły się stanowiska kwestionujące istnienie moralności chrześcijańskiej, a w konsekwencji katolickiej doktryny społecznej. Kościół zrezygnował z przedstawiania powszechnie obowiązujących norm społecznych i zabrał głos w sprawach międzynarodowych, co równocześnie spowodowało trudności dla stworzenia jednolitej doktryny chrześcijańskiej w dziedzinie społecznej, gdyż moralne normy społeczne powinny być zastosowane do konkretnych uwarunkowań czasu i miejsca, w przeciwnym razie okażą się z tymi uwarunkowaniami sprzeczne. „Etyka społeczna – pisał Czesław Strzeszewski – o charakterze planetarnym i uniwersalnym, kulturowo byłaby tak bardzo ogólna, iż nie stanowiłaby żadnego drogowskazu dla postępowania ludzi w sprawach społecznych”²⁹. Zdaniem Strzeszewskiego katolicka nauka społeczna nie powinna być traktowana jako zbiór norm postępowania społecznego. Jej zadaniem jest przede wszystkim przekonywanie, wyjaśnianie i doradzanie. Wprawdzie pojawiały się głosy podważające istnienie katolickiej nauki społecznej, ale są one pozbawione słuszności, gdyż sam Kościół ma charakter społeczny, który, co prawda, nie wyczerpuje jego istoty, ale problematyka społeczna jest jednym z najważniejszych tematów nauki społecznej Kościoła. Co więcej, współcześnie człowiek oczekuje od Kościoła gotowych wskazań i wzorów życia w dziedzinie społecznej. Postulaty chrześcijańskie są społecznie popularne, bo dla Kościoła najważniejsze są wartości osobowe i oparcie się na podstawach prawa naturalnego. Posoborowa zmiana charakteru nauczania społecznego Kościoła nie oznacza kryzysu katolickiej nauki społecznej. Przystaje ona być traktowana wyłącznie jako etyka społeczna, a powinna być „oparta na mocnych podstawach – pisał Strzeszewski – ontologii społecznej, czyli musi rozwijać antropologię metafizyczną, bez której nadmierne upracticznienie katolickiej nauki społecznej, nasycenie ideologią polityczną i nadmierny pragmatyzm mo-

²⁷ Strzeszewski, *Czym jest katolicka nauka społeczna?*, s. 496.

²⁸ Tenże, *Mysł społeczna Kościoła w dziesięć lat po Soborze*, „Chrześcijanin w Świecie” 1975, nr 6, s. 2.

²⁹ Tamże, s. 3.

głoby doprowadzić nie tylko do jej wypaczenia, ale mogłoby oznaczać po prostu jej koniec³⁰.

W wyniku ewolucji katolicka nauka społeczna nie ma już charakteru doktryny ponadczasowej, a stała się nauką duszpasterską, skłaniającą katolików do refleksji społecznej i dialogu ze światem. Strzeszewski uznał, że w tym kontekście właściwiej jest nazwać naukę głoszoną przez Kościół w dziedzinie społecznej nie nauką społeczną, lecz nauczaniem społecznym. Nauczanie to ma charakter moralny, więc wszystko to, co dotyczy człowieka i jego moralności, jest jego przedmiotem. Człowiek jest istotą społeczną, której każdy czyn moralny, również w dziedzinie relacji społecznych, spotyka się z oceną i zaleceniami Kościoła. Nauczanie społeczne Kościoła odnosi się do szeroko rozumianej działalności ludzi we wszystkich zakresach ich uspołecznienia³¹. „Nie ulega dlatego wątpliwości – pisał – że zagadnienia narodu i państwa wchodzą w zakres nauczania społecznego Kościoła, gdyż obie te rzeczywistości społeczne są stadiami wysokiego uspołecznienia, codziennymi warunkami życia ludzkiego, w jakich może osoba ludzka popełniać grzechy lub osiągać cnoty moralne³²”. Strzeszewski podkreślił, że zbyt szerokie pojmowanie polityki zaciera granicę dzielącą ją od pojęcia „społeczny”, działalność polityczna utożsamia się z działalnością społeczną, co może w konsekwencji okazać się niebezpieczne³³. W jego opinii po Soborze Watykańskim II nastąpił kryzys katolickiej nauki społecznej spowodowany jej ewolucją od sztywnego systemu moralności społecznej ku pluralizmowi realizacyjnemu, który opiera się nie tylko na prawie naturalnym, ale i na empirycznym poszukiwaniu „znaków czasu”. Jednak katolicka nauka społeczna ze swoim nowym posoborowym wizerunkiem wyszła z kryzysu, w jakim znalazła się od razu po Soborze. W sytuacji szybkiego upadku błędnych i zbyt prostych ideologii pojawiło się na nią duże zapotrzebowanie społeczne.

Czesław Strzeszewski wyodrębnił następujące funkcje katolickiej nauki społecznej: rozpoznawanie sytuacji świata, dokonywanie jego oceny krytycznej, dążenie do realizacji określonych celów, posługując się zasadami moralności chrześcijańskiej. Ostatnia z tych funkcji nie stanowi bezpośredniej akcji, ale ma charakter pastoralny, czyli wychowawczo-doradczy i koncepcyjny. Katolicka nauka społeczna nie jest nakazem. Kościół podkreśla, że działanie w sferze społecznej i politycznej należy bezpośrednio do chrześcijan świeckich. Katolicka nauka społeczna pełni w tym zakresie jedynie rolę służebną i pomocniczą wobec świata. Czyni to poprzez wychowanie ludzi świeckich do działalności społeczno-politycznej realizowanej w duchu moralności chrześcijańskiej, udziela rad i wskazań, ale nie nakazów. „Uważam przy tym wskazanie – pisał Strzeszewski – choć ma ono charakter ogólniejszy, za

³⁰ Tamże, s. 5.

³¹ Cz. Strzeszewski, *Naród i państwo w nauczaniu społecznym księdza prymasa Stefana kardynała Wyszyńskiego*, „Chrześcijanin w Świecie” 8 (1976), nr 6, s. 31.

³² Tamże, s. 32.

³³ Tamże.

bardziej zobowiązujące w sumieniu, niż rada, która dotyczyć może tylko spraw mniej zasadniczych lub nawet wątpliwych moralnie³⁴. Z godności ludzkiej wynika fakt, że człowiek jest wartością ewangeliczną, a wszystkie procesy polityczne i gospodarcze powinny mu zostać podporządkowane. W związku z tym działanie Kościoła w sferze społecznej jest zawsze działaniem w służbie osoby ludzkiej, a nauka Kościoła o człowieku stanowi podstawę społecznej doktryny Kościoła. Doktryna ta nie jest tylko i wyłącznie produktem XIX wieku. Jej istnienie jest konsekwencją ewangelicznej wizji człowieka, więc należy ją studiować, dążyć do stosowania jej w praktyce i głoszenia wierności wobec niej.

Nauczanie społeczne Kościoła powinno ułatwić zorganizowanie porządku społecznego opartego na wskazaniach ewangelicznych. Wobec tego system gospodarczy powinien zapewnić realizację sprawiedliwości społecznej i to nie teoretycznie, ale wobec każdego człowieka. Ponieważ zaś systemy gospodarcze – pisał – istnieją dla ludzi, a nie człowiek dla systemu, nie powinny one być sztywne, ale dostosowane do potrzeb osoby ludzkiej³⁵. Cechą charakterystyczną współczesnych systemów gospodarczych jest fakt, że każde zjawisko ekonomiczne ma również charakter społeczny. Strzeszewski przypominał, że człowiek nigdy nie wytwarza tylko sam i dla siebie. Nawet w gospodarce naturalnej istnieje społeczny podział pracy i organizacja konsumpcji co najmniej w obrębie rodziny³⁶.

Strzeszewski uznał, że rozwinięta w dwudziestolecie międzywojennym koncepcja korporacjonizmu katolickiego okazała się błędna. Oparta była przede wszystkim na zasadzie pomocniczości i zakładała likwidację nadmiernej koncentracji władzy państwowej. Okoliczności nakazywały działania przeciwne, czyli zwiększanie władzy państwa w dziedzinie gospodarczej przy zachowaniu odpowiedzialności jednostek i grup społecznych. Model ten nie został zrealizowany, gdyż najważniejszym czynnikiem gospodarczym stało się przedsiębiorstwo. Doktryna Kościoła przestała rozwijać korporacjonizm na rzecz koncepcji udziału pracowników w kierowaniu przedsiębiorstwem, zakładającej współodpowiedzialność pracowników za decyzje gospodarcze³⁷.

Doktryna społeczna Kościoła jest trudna do realizacji, ale jest też systemem trwałym zarówno w życiu jednostek, jak i społeczeństw. Chrześcijaństwo wskazuje na godność osoby ludzkiej jako na jedną z najważniejszych wartości, broni praw osobowych człowieka, ale też przypomina mu o jego obowiązkach społecznych. W warunkach kryzysu cywilizacji konsumpcyjnej katolicka nauka społeczna stała się bardziej popularna, dostosowana do realiów współczesności i przez to uniknęła skostnienia³⁸. Wykazała tendencję do przystosowania się do potrzeb społeczno-

³⁴ Cz. Strzeszewski, *Społeczno-krytyczna funkcja katolickiej nauki społecznej*, „Chrześcijańin w Świecie” 11 (1979), nr 11, s. 3-4.

³⁵ Tenże, *Nauka społeczna Jana Pawła II*, tamże, 12 (1980), nr 10, s. 2-4.

³⁶ Tenże, *Kultura gospodarcza*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2 (1959), nr 1, s. 5.

³⁷ Tenże, *Mysł społeczna Kościoła w dziesięć lat po Soborze*, s. 16.

³⁸ *W służbie katolickiej nauki społecznej*, s. 9.

-gospodarczych współczesnego świata, próbuje też odpowiedzieć na pytania, jakie niosą ze sobą szybkie zmiany współczesnej kultury. Katolicka nauka społeczna akcentuje w coraz większym stopniu odpowiedzialność społeczną człowieka i każdej zbiorowości, a jej dogmatyczna i abstrakcyjna ocena rzeczywistości społecznej zyskuje charakter psychologiczny³⁹. „Posoborowa nauka społeczna Kościoła – pisał Strzeszewski – nie podaje więc autorytatywnych konkretnych modeli życia społecznego, nie wskazuje gotowych struktur, ale czerpiąc z bogatego doświadczenia długich wieków chrześcijaństwa potrafi się zdobyć na śmiałe i twórcze inicjatywy społeczne. Wskazania Kościoła dotyczące koniecznych przemian społecznych, polityki, ekonomii, świata współczesnego oparte są na ogólnych zasadach doktryny moralnej, na doświadczeniu i analizie potrzeb współczesnych”⁴⁰.

Katolicka nauka społeczna kształtowana na gruncie prawa naturalnego w wyniku Soboru Watykańskiego II zorientowała się w kierunku teologii. Według niektórych stanowisk metodologicznych dogmaty traktowane są jako zespoły wskazań i wartości kształtujących życie chrześcijańskie w zakresie indywidualnym i zbiorowym, ale prawo naturalne nadal pozostaje podstawą katolickiej nauki społecznej. Kościół poprzez katolicką naukę społeczną dąży do tego, aby sprawy współczesnego świata były rozstrzygane na podstawie wartości chrześcijańskich. Kościół pragnie pomóc światu w epoce konfliktów zbrojnych i zdezawuowania wszystkich wartości w wyborze właściwych decyzji. Katolicka nauka społeczna powinna być wobec tego pomocna w dostarczaniu człowiekowi środków do rozpoznania spraw społecznych. Zasadniczą cechą katolickiej nauki społecznej jest przede wszystkim jej praktyczność, co przejawia się w dążeniu do pomocy światu w rozwiązywaniu spraw społecznych, chociaż zawiera ona również rozbudowaną część teoretyczną. W związku z tym uzasadnione jest – według Strzeszewskiego – wyodrębnienie chrześcijańskiej polityki społecznej, której najważniejszym elementem jest chrześcijańska etyka społeczna⁴¹. Początki katolickiej nauki społecznej wytyczały przede wszystkim dwa zagadnienia: praca i własność. Z biegiem czasu doszły do nich stosunki międzynarodowe i prawa człowieka⁴². Katolicką naukę społeczną tworzą doświadczenia społeczne, przeżycia chrześcijańskie, wiedza społeczno-ekonomiczna i etyczno-społeczna, obrona przed błędami i wskazania dotyczące reform społecznych, wskazania teologiczne i zasady filozoficzne. Katolicka nauka społeczna nie prezentuje recept rozwiązania społecznych problemów, ale wpływa na stworzenie odpowiednich uwarunkowań do podjęcia decyzji. Jest dziedziną nauki cechującą się dynamizmem w przeciwieństwie do koncepcji idealnej struktury społecznej w myśli św. Augustyna i św. Tomasza z Akwinu, które zdeterminowały początkowy wizerunek katolickiej nauki społecznej. Jej dynamizm

³⁹ Strzeszewski, *Myśl społeczna Kościoła w dziesięć lat po Soborze*, s. 5.

⁴⁰ Tamże, s. 5-6.

⁴¹ Strzeszewski, *Społeczno-krytyczna funkcja katolickiej nauki społecznej*, s. 3-4.

⁴² *W służbie katolickiej nauki społecznej*, s. 11.

i posoborowa zasada pluralizmu podważyły koncepcję korporacjonizmu Piusa XI i doprowadziły do rezygnacji Kościoła z określania ustroju społeczno-politycznego. „Nie oznacza to jednak – pisał Strzeszewski – że nauka społeczna Kościoła nie formułuje pewnych podstawowych zasad, a nawet konkretnych wniosków szczegółowych. Z punktu widzenia oceny życia społecznego stwierdza się dwa podstawowe dążenia osoby ludzkiej: do równości i udziału w zarządzaniu, w decyzjach społecznych, politycznych i gospodarczych. Są one wyrazem godności i wolności człowieka. Z punktu widzenia celów życia społecznego jako cel podstawowy wysuwa się dobro wspólne, które jest naczelną wartością społeczną, autentycznym czynnikiem integracji społecznej”⁴³.

Wkład Czesława Strzeszewskiego w popularyzację i rozwój katolickiej nauki społecznej jest ogromny. To właśnie dzięki niemu odzyskała ona należne jej miejsce wśród nauk społecznych. Strzeszewski przeszedł do historii nauki jako twórca polskiej szkoły katolicko-społecznej, jako ten, który określił jej fundamenty metodologiczne i kierunki rozwojowe. Jego wierność nauce społecznej Kościoła przez całe dziesięciolecia sprawiła, że stał się symbolem autentyczności katolickiej nauki społecznej w Polsce, a kierunek personalistyczny, rozwijany przez lubelską szkołę katolicyzmu społecznego już od dwudziestolecia międzywojennego, znalazł kontynuację w nauczaniu papieża Jana Pawła II.

Słowa kluczowe: nauczanie społeczne Kościoła katolickiego, polskamyśl katolicka po 1989 roku

SOCIAL CATHOLICISM AND CATHOLIC SOCIAL TEACHING IN CZESŁAW STRZESZEWSKI'S THOUGHT

Summary

Czesław Strzeszewski was the most eminent of Polish experts in Catholic social teaching in many years, an unchallenged authority in the field, and the actual symbol of the tradition of Polish social Catholicism. He understood social Catholicism as thought and activity closed and elite in nature, as opposed to the mass movement inspired by Catholic social teaching. In his opinion, Catholic social teaching was not a science resulting in a discovery of new articles of faith or in a change of those already binding, since it amounts to a solemn and binding proclamation of the truths that have always been accepted in the Catholic Church. Admittedly, it may work out new formulations, but these only unfold and explain moral principles without changing them. It does not impose any specific conduct

⁴³ Strzeszewski, *Myśl społeczna Kościoła w dziesięć lat po Soborze*, s. 7-8.

in social and economic life or any specific way of judging phenomena and systems. The increase in the importance of Catholic social teaching in social sciences is the work of Professor Strzeszewski, who not only defined its methodological position but also pointed to the need to apply it in solving Polish socio-political problems.

Key words: Strzeszewski, Catholic social teaching, social Catholicism, the Catholic University of Lublin